

DOGAĐAJI PETOG STOLJEĆA U SPLITSKOJ DIOKLECIJANOVOJ PALAČI

LJUBO KARAMAN

U novije vrijeme u našoj literaturi i osobito u našoj široj publicistici opetovano se iznose senzacionalni događaji, koji su se navodno zbili u V stoljeću u splitskoj Dioklecijanovoj palači. Poznato je, da ono što nazivljemo Dioklecijanovom palačom jest zapravo rezidencija carskog dobrovoljnog penzionirca Dioklecijana, koji se poslije 20 godina carevanja povukao u rodni kraj, gdje je sebi bio izgradio trajno boravište po shemi helenističkih gradova carstva. I Dioklecijanova palača građena je pravokutno ukrštenim ulicama između glavnih ulica *cardo* i *decumanus-a*, flankiranih trijemovima; južno od *decumanusa* je bio carev stan do obale mora te carev mauzolej i hram palače, a sjeverno odatle s objiju strana *carda* su bile četvrti za carevu pratnju, stražu i gospodarske potrebe. Po carevoj smrti palača je postala državno dobro i u njezinu sjevernom dijelu smještena je u V stoljeću ženska tkaonica za vojnička odijela, koja je po Dioklecijanu, sinu boga Jupitera, nazvana *gynaecium ioviense*. Sam carev stan je međutim, prema pisanju Zeillera, služio opetovano kao boravište zbačenih i prognanih rimskih careva i u njemu su se oko g. 480. odigrali krvavi događaji, to jest osim umorstva posljednjeg zapadnorimskog cara Julija Nepota također umorstvo bivšeg cara, a tada salonitanskog biskupa Glicerija i napokon umorstvo samog Nepotova ubojice Ovide — tako da Zeiller to doba nazivlje *coupe-gorge* (razbojnička špilja).¹⁾ Zeillerovo pisanje je uglavnom usvojio Bulić.²⁾ Pričanje o ovim burnim i jezivim događajima u palači javlja se više puta i poslije toga sve do danas u časopisima i novinama.

Već ranije u *Vodji po Spljetu i Solinu* izdanom na hrvatskom i talijanskom jeziku g. 1894, u čast prvog kongresa kršćanskih arheologa u Solinu, od Jelića, Bulića i Rutara (Zadar 1894) bila je napravljena zbrka brkanjem stare Salone, današnjeg Solina, sa

¹⁾ Up. Spalato, *le palais de Diocletien* (Paris 1912), str. 186.

²⁾ Up. Fr. Bulić-Lj. Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu* (Zagreb 1927), str. 181-2.

Solunom, kamo je po ondašnjem mišljenju historičara g. 424. bila prognana Gala Placidija od carigradskog dvora; u vezi s još nekim drugim događajima V stoljeća, Salona tog doba je u Vodji proglašena zakloništem velikih rimskih prognanika (u talijanskom izdanju Vode Salona se nazivlje »una pensionopoli dei grandi romani decaduti«). Vođen auktoritetom jednog od saradnika Vodje, vrlo zaslužnog arheologa Bulića, Zeiller je bez daljnog ispitivanja prihvatio Vodjino pisanje o Placidijinom progonstvu u Salonu i ono je postalo opće prihvaćena činjenica. Splitska općina je u to ime jednu ulicu u Palači nazvala po Gali Placidiji.³⁾

Zeiller je međutim još više povećao zbrku i u carevom stanu u Dioklecijanovoj palači u Splitu ubicirao ne samo tobožnji salonitanski egzil Gale Placidije nego također vjerojatni boravak u našim stranama Dalmatinca Marcelina, vladara autonomne pokrajine Dalmacije sredinom V stoljeća, kao i kasniji boravak u Saloni rascara i salonitanskog biskupa Glicerija. On je osim toga umorstvo posljednjeg zapadnorimskog cara Julija Nepota u Dioklecijanovoj palači g. 480. začudo potrostručio: po Zeilleru naime najprije je u palači ubijen Julije Nepot, a da ne kaže od koga; po tome je navodni podstrekač Nepotova umorstva biskup Glicerije bio ubijen od Ovide i Viatora, tobože Nepotovih sinova, i konačno je u istoj palači, uvijek po Zeilleru, uskoro po nalogu Odoakra bio ubijen Nepotov ubojica Ovida, koji se je bio proglasio kraljem Dalmacije.

U narednom dijelu ovog napisa nastojat ću svesti ovo pisanje na mjere, onoga, što se je stvarno zbilo.

Ranije se mislilo, da je g. 424. Gala Placidija došav u sukob s carem Teodosijem II bila potjerana iz dvora carigradskog i poslana u progonstvo u Solun. Noviji pisci misle, da je u Solun povodom sukoba s carem Placidija pošla od svoje volje. Pauly-Wissova, *Realencyklopaedie* (izd. 1950) s.v. Placidia piše, da je Seeckovo mišljenje, da je Placidija, radi insistiranja da bude proglašena Augusta, prognana u Solun vrlo nevjerojatno (*äusserst unwahrscheinlich*). A svakako nikada nije bilo govora o egzilu u Solinu nego u Solunu. Ne stoji prema tome ni pisanje Vodje, da je Placidija progonstvo provela u staroj Saloni ni pisanje Zeillerovo, da je ona prisilno boravila u carevom stanu u splitskoj Dioklecijanovoj palači. Da je pak do pisanja o Placidijinom progonstvu u Saloni došlo brkanjem Solina sa Solunom, vidimo najbolje po tome, što Bulić u citiranom djelu o palači cara Dioklecijana u Splitu (bilj. 1) pozivlje se i citira djelo Seeck-a, *Geschichte des Unterganges der antiken Welt*, Stuttgart 1920, koji međutim piše: Placidia wurde

³⁾ Upozorio sam na netočnost o Placidijinom egzilu u Saloni u recenziji knjige E. Dyggve o starokršćanskoj Saloni, up. Peristil (Zagreb 1954) sv. I str. 179.

vom Hofe verbannt und mit ihren Kinder nach Thessalonike geschickt.⁴⁾

Zanimljivo je međutim, da je neko vrijeme na prijelazu iz g. 424. u godinu 425. Placidija ipak bila u Saloni; a to ne vidim, da je zabilježeno u našoj literaturi. Dne 23. oktobra 424. proglašen je petogodišnji sin Gale Placidije Valentinijan »cezarom« i zaodjenut je purpurnim plaštem. Da mu osigura vlast u Iliriku Placidija je na to pošla s maloljetnom djecom u Salonu, koja je bila operaciona baza za borbe protiv protucara Ivana. U Saloni je međutim Placidija mogla boraviti samo nekoliko mjeseci, jer se već u maju 425. ona spominje s dvorom u Akvileji. Tu su joj pobunjeni vojnici protucara Ivana predali ovoga, našto ga je Placidija dala ubiti u akvilejskom cirkusu, poslije nego ga je za ruglo dala voditi kroz cirkus vezana na magarcu. Malo kasnije se ona spominje u Raveni, gdje je sina Valentinijana pokazala vojsci, koja ga je proglasila »augustom«, a na godišnjicu proglašenja Valentinijana »cezarom« u Solunu slavljeno je njegovo uzvišenje za »augusta« u Carigradu te u prisustvu majke u Rimu (23. okt. 425). Boravak Placidije u okolici Salone mogao je prema tome trajati samo nekoliko mjeseci na prijelazu g. 424. ka g. 425.⁵⁾

Po Zeilleru i Buliću sredinom V stoljeća stanovao je u Dioklecijanovoj palači u Splitu *Marcelin*, dalmatinski domorodac iz ugledne porodice, vrlo obrazovan i navodno još sklon staroj nezabožackoj vjeri (paganus u kronici comesa *Marcelinusa*). *Marcelin* je bio rimski general i pomagač i prijatelj *Aecija*, pobjednika Huna. Kada je g. 454. car Valentinijan III dao pogubiti *Aecija*, *Marcelin* odreče na čelu svojih četa poslušnost caru i zavlada samostalno Dalmacijom ne priznavajući ni zapadnog ni istočnog rimskog cara. U tome vide historičari izbijanje autonomističkih tendencija tog našeg kraja. Značajno je i u tom pogledu, da *Marcelin* nije nikada preuzeo naslov *Augustusa*, iako su ga kasnije htjeli proglasiti carem Zapada.⁶⁾ Neće biti presmjelo prisjetiti se u vezi s epizodom *Marcelina*, da su u Dalmaciji ne samo izbile težnje odvajanja od carstva i susjedne Italije u vrijeme njegova propadanja, nego da je taj kraj, iako na domaku Italije s druge strane Jadranskog mora, tek vrlo kasno čvrsto došao pod upravu Rima. Iz Italije su Rimljani postepeno afirmirali svoju vlast u čitavom Mediteranu, ali su oni

⁴⁾ Seeck o.c. str. 91. Bulić citira Seeckovu stranicu 37 umjesto 91, što je najvjerojatnije slagareva omaška. Prema Jelićevu uvodnom tekstu *Vodje* čini se, da pasus u *Vodji* o solunskom progonstvu Placidije potječe od pera samog Jelića, poznatog sa svojih smjelih i proizvoljnih tvrdnji.

⁵⁾ Up. za gore iznešeno pisanje O. Seeck, *Geschichte des Unterganges der antiken Welt* (Stuttgart 1920), str. 91 ss i Pauly-Wissowa (Izd. 1950, XX Bd, XL Rbd, str. 1921 ss); govoreći o borbama oko Salone veli se »Salonae wurde der Sammelpunkt des Hofheers und. P. kam mit ihrem Kindern dorthin«.

⁶⁾ Up. Šišić, *Povijest Hrvata* (Zagreb 1925), str. 162 ss i B. Saria, s.v. *Dalmatia* u novijim dodatnim svescima *Real-encyklopädie*.

čvrsto uzeli u svoju upravu Dalmaciju tek početkom naše ere, kasnije nego li udaljenije krajeve Galije, iberijskog poluotoka, sjeverne Afrike i raznih zemalja Balkana. Kada je August g. 27 pr.n.e. razdijelio pokrajine u senatorske i carske, prepustio je senatu kao pokorene i smirene pored pokrajina Ahaje, Epira, Makedonije također Ilirik; ali se u pogledu ovog posljednjeg brzo pokajao i tek poslije teško slomljenog otpora Dalmata (6. do 9. g.n.e.) postala je Dalmacija faktično rimskom provincijom.

Da li je Marcelin za vrijeme svog vladanja Dalmacijom boravio u palači, ne možemo sa sigurnošću reći. Moglo je to biti, ali mogao je on stanovati i u Saloni, upravnom središtu pokrajine. Bulić slijedi Zeillera i piše, da je Marcelin stanovao u Dioklecijanovoj palači; on se pri tome poziva na Prokopija i Seecka, ali ni u jednom ni u drugom piscu nema govora o tome, gdje je Marcelin stanovao.⁷⁾

Posljednjih decenija carstva vojska je pod vodstvom poduzetnih Germana redom za kratko vrijeme proglašavala i svrgavala careve u Rimu. God. 473. proglašen je za cara Glicerij, ali se car Leon u Carigradu ne složi s tim. On namijeni prijestolje u Rimu Juliju Nepotu, koji je kao nećak Marcelina bio ovoga naslijedio u upravi Dalmacije, dade mu za ženu nećakinju svoje žene i pomogao da ova kako je ponekad nazivlju »dalmatinska dinastija« dođe na čelo Zapada. S potporom Leonovom Nepot dođe brodovljem do Rima, zarobi tu Glicerija, zaredi ga za svećenika i pošalje kao biskupa u Salonu (g. 474.). Zeiller i Bulić su mišljenja, da je Glicerij kao rascar i salonitanski biskup stanovao u splitskoj palači, za što nema međutim dokaza. Lako da je on boravio u samoj Saloni, tim više što je po pisanju njegova kasnijeg biografa Tomka Marnavića kao i po pisanju autora *Illyricum sacrum-a*, Farlatija, Glicerije kao biskup u Saloni bio sasvim napustio težnje za svjetovnom vlasti i revno se posvetio funkcijama svog novog biskupskog zvanja. Salona je u to vrijeme bila središte biskupije, koja je početkom V stoljeća bila podignuta na čast metropolije; u njoj je od prilike u to doba do gradske katedrale bio podignut prostrani biskupski stan (*episcopium*) s prostorijama i uređajima za gospodarstvo. Glicerij je umro kao salonitanski biskup g. 480. Nema nikakva oslonca za tvrdnju o njegovom umorstvu. Ovida i Viator, po Zeilleru sinovi Nepotovi, koji su za odmazdu tobože ubili Glicerija u Palači, po historijskim izvorima su stvarni ubojice samog Nepota, a ne Glicerija (o tome niže). A da je Glicerije umro naravnom smrću potvrđuje i to, što Comes Marcellinus pisac 6. stoljeća u svojem *Chroniconu* piše, da je Glicerije svladan od Nepota u rimskoj luci i zareden za biskupa preminuo (obiit) a ne poginuo (*Glycerius Caesar Romae imperium tenens a Nepote, Marcellini*

⁷⁾ Up. tekst Prokopijev o Marcelinu u Šišića o.c. str. 163 nota 13, te Seeck o.c. str. 375.

quondam patricii sororis filio, in portu urbis Romae ex Caesare episcopus ordinatus est, et obiit).⁸⁾

Jedini sigurni carski stanar u Dioklecijanovoj palači u Splitu u V stoljeću i jedino stvarno umorstvo u njoj izvršeno jest ono posljednjeg zapadnorimskog cara Julija Nepota. Na carskom prijestolju u Rimu održao se Nepot samo malo više od godine dana, jer se je već u augustu g. 475, kada je njegov general Orest, vođa barbarskih saveznih četa, posadio na prijestolje svojeg sinčića Romula Augustula, morao vratiti u svoju Dalmaciju. Da li je Julije Nepot u prvo vrijeme, kada je poslije ubijstva svojeg ujca Marcelina naslijedio vlast u Dalmaciji, stanovao u splitskoj Palači ili u samoj Saloni ne znamo; moguće je, kao kod Marcelina, i jedno i drugo. Po povratku iz Rima pa do tragične smrti on je međutim svakako stanovao u splitskoj Palači. Glicerijev biograf Tomko Mrnavić izričito piše, da mu je salonitanski biskup Glicerij, koga je Nepot bio svrgao s prijestolja, dozvolio stanovanje u prostranoj palači. U istoj je palači Nepot poslije nekoliko godina ubijen od dvojice svojih doglavnika Ovide i Viatora i to na dan 9. maja 480. Već spomenuti kroničar Marcellinus comes zapisao je uz g. 480.: *Nepos, quem dudum Orestes imperio abdicaverat, Viatoris et Ovidae comitum suorum insidiis, haud longe a Salonis, sua in villa occisus est.*⁹⁾

Kasniji bizantinski pisac Malko sofista iznio je mišljenje, da je potstrekač Nepotova umorstva bio sam Glicerije. Farlati ustaje protiv toga pozivajući se na pobožan život i odricanje od čežnje za vlasti Glicerija u vrijeme biskupovanja u Saloni. Veći dio novijih pisaca međutim poklanja više ili manje vjere Malkovu pisanju: tako Zeiller, Seeck, Šišić, Bulić, autori *Kronotakse solinskih biskupa*, *Pauly-Wissova Real-encyklopädie* i *Enciclopedia italiana*. Samo Saria u jednom dodatnom svesku *Pauly-Vissova, Real-encyklopädie* (s.v. *Dalmatia* str. 31) smatra učešće Glicerija u umorstvu »malo vjerojatnim«.

Umorstvom Julija Nepota g. 480. na tragičan je način prekinuta jedna zanimljiva epizoda naše i opće povijesti. Granicom između starog i novog vijeka i krajem zapadnorimskog carstva uzimlje se g. 476, kada je Odoakar svrgao s prijestolja Orestova sinčića Romula Augustula i zavladao kao kralj Italijom. Rimsko je carstvo međutim produžilo svoj život u Nepotovoj Dalmaciji sve do njegova umorstva g. 480. Istina je, da Julije Nepot nije rezidirao u Rimu i nije imao faktučnu vlast nego u dijelu carstva (Dalmaciji). Ali od Dioklecijanova preuređenja carstva ne rezidiraju rimski vladari uvijek u Rimu a i posljednji zapadnorimski carevi, postavljeni i svrgavani od vođa barbarskih četa, nisu često imali

⁸⁾ Up. *Migne Patrologia latina*, 1861, str. 431.

⁹⁾ Up. Farlati, *Illyricum sacrum* (Mleci 1753) sv. II str. 122 (Glicerije dao palaču za stan Nepotu) i *Migne, Patrologia latina*, 1861, str. 932 (umorstvo Nepotovo).

u svojoj faktičnoj vlasti nego dio carstva. U poznatoj »Propyläen-Weltgeschichte« izrađenoj od skupa historičara E. Mohl piše da »je svrgavanje s prijestolja Romula bio prilično beznačajan od savremenika jedva zapaženi događaj« i »osim toga posljednji zapadnorimski car nije bio uzurpator Romul nego pravovaljani od Carigrada priznati Julije Nepot, koji se do g. 480. održao u Dalmaciji.«¹⁰⁾ Sudbina zapadnorimskog carstva bila je međutim već zapečaćena; po zgodnim riječima historičara Hartmanna Nepotovo produženje carstva u Dalmaciji bilo je protest protiv povjesne neminovnosti: »Dies (tj. svrgnuće Romula Augustula po Odoakaru) ist die Tatsache, welche man den Untergang der weströmischen Reiches zu bezeichnen pflegt, obwohl ja noch in Dalmatien ein legitimer weströmischer Kaiser durch vier Jahre gegen die Geschichte protestierte.«¹¹⁾

Jedino stvarno umorstvo u Palači to jest Nepotovo Zeiller je potrostručio došavši tobožnje umorstvo u njoj biskupa Glicerija i Nepotova ubojice Ovida. Ovida je našao par godina poslije umorstva Nepota smrt ne u dvorskoj uroti u splitskoj Palači, nego u otvorenoj vojničkoj borbi s kraljem Odoakrom. Kako Farlati prema kronici Cassiodora piše, Odoakar je, da s jedne strane ugodi caru Zenonu kojega je umorstvo njegova štićenika Nepota bilo uvrijedilo, i da se s druge strane dočepa Dalmacije pod izlikom osvete Nepotova umorstva, poveo g. 481. vojsku na Dalmaciju i, pošto je Ovidu svladao i ubio, pripojio je i Dalmaciju svojem kraljevstvu Italije.¹²⁾ Tako isto prikazuje kraj Ovide i Pauly-Wissova, Real-encyklopädie (Stuttgart 1942, IV Bd, 36 Hbd 1 Dritt. s.v. Ovida): In dem Kampfe, den König Odoakar, die Ermordung des Kaisers als Anlass benützend, um den Besitz Dalmatien führte, fiel Ovidas Genosse, der comes Viator noch 480. Ovida leistete mit einem Heere hartnäckigen Widerstand und kam erst am 27. November 482. ums Leben, worauf Odoacr die Provinz sich unterwarf.

¹⁰⁾ Up. Propyläen-Weltgeschichte sv. II (Berlin 1931) str. 463.

¹¹⁾ Up. L.M. Hartmann, Geschichte Italiens im Mittelalter (Gotha 1897) sv. I str. 53.

¹²⁾ Up. Farlati, o.c. II str. 125: Nam Odoacar sive ut Zenonem sibi conciliaret, cui mors Nepotis displicuerat, sive ut per speciem Nepotinae cedis ulciscendae provinciam illam in suam potestatem redigeret, anno 481 in Dalmatiam exercitum traduxit et victo interemptoque Odiva (!), Dalmatiam tyrannico dominatu exemptam ad suum Regnum Italicum adiunxit. Hoc Cons. (tj. Placido) Odoacer in Dalmatiam Odivam (!) vincit et perimit.

AVVENIMENTI DEL V SECOLO NEL PALAZZO DI DIOCLEZIANO
A SPLIT

L JUBO KARAMAN

Nella »Guida di Spalato e Salona« (Zara 1894.) si asseriva che Salona divenne nel V secolo d.C. una pensionopoli per personalità di grado imperiale esiliate o detronizzate (Galla Placidia, Glicerio, Giulio Nepote). Zeiller, autore del testo dell'opera sul palazzo di Diocleziano a Split (Le palais de Dioclétien, Paris 1912) vi aggiungeva Marcellino, che alla metà del V secolo si eresse sovrano della Dalmazia romana indipendente sia da Constantinopoli sia da Roma; fissava la dimora forzata delle dette personalità imperiali nel palazzo di Split presso Salona, ed infine della unica uccisione di Giulio Nepote nel palazzo Diocleziano da parte di due suoi dignitari nell'anno 480. ne faceva niente meno che tre aggiungendovi, senza alcuna base storica, l'uccisione di Glicerio, presunto istigatore della tragica fine di Nepote, e l'uccisione di Ovida, uno degli assassini di Nepote. Queste asserzioni della Guida e dello Zeiller vennero più volte ripetute da vari scrittori fino al giorno d'oggi; nel presente articolo l'autore riduce le suddette asserzioni alla loro realtà storica.

Si riteneva anteriormente che Galla Placidia fosse nell'anno 425. esiliata dalla corte di Constantinopoli a Salonico ed uno degli autori della Guida confondeva Salonico, in croato Solun, con Salona, in croato Solin: ne risultò la supposta dimora forzata di Placidia a Salona secondo la Guida e nel palazzo di Diocletiano a Split secondo Zeiller. Galla Placidia passò pertanto in realtà i mesi invernali dell'anno 424-425, a Salona, dove si era recata per assicurare al figlio minorente Valentiniano il dominio dell'Ilirico; centro delle operazioni era appunto Salona. — L'imperatore Glicerio fu detronizzato da Giulio Nepote dopo un solo anno d'impero e mandato vescovo a Salona. È probabile, che Glicerio esercitasse le mansioni di vescovo dimorando a Salona nell'episcopio eretto al principio del V secolo presso la basilica cattedrale. In ogni modo Glicerio moriva a Salona di morte naturale circa l'anno 480.; nella cronaca di Marcellinus come è detto di lui semplicemente »et obiit«. — L'unico inquilino sicuro del palazzo di Split fu Giulio Nepote, che dopo poco più di un anno di impero, detronizzato da Oreste, si ritirava nella nativa Dalmazia e prolungava la fine dell'impero romano di Occidente fino all'anno 480., vale a dire 4 anni dopo la fine per così dire ufficiale dell'impero l'anno 476. Nel palazzo di Split Nepote ebbe tragica fine per opera di due suoi dignitari Ovida e Viatore: la citata cronaca di Marcellino nota »haud longe a Salona in villa sua occisus est«. — A sua volta Ovida fu dopo due anni di lotta vinto ed ucciso per ordine di Odoacre, che col pretesto di vendicare la morte di Nepote s'impadroniva della Dalmazia; non vi è cenno nelli fonti storici che ciò sia accaduto nel palazzo di Split.